

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 8/2 2019 s. 699-712, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

ESKİ TÜRKÇE *İMİZĞAN*- “UYUKLAMAK” FİİLİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KALINTILARI

Yaşar TOKAY*

Geliş Tarihi: Eylül, 2018

Kabul Tarihi: Nisan, 2019

Öz

Türkçe, ilk dönemlerinden bu yana barındırdığı fiiller ve bu fiillerin kullanımlarıyla ön plana çıkan bir dildir. Türkçede herhangi bir kavram alanına ait yüzlerce fiil kullanılabilir. Bununla birlikte Türkçenin tarihi dönemlerinde yazılan kimi eserlerde tespit edilen fiiller, bugün, Türkiye Türkçesinde ya yaşam alanı bulamamış ya da birçok ses değişikliğinin etkisiyle tanınmaz hâle gelmiştir. Bu yazıda ele alacağımız *ımızğan*- "uyumak, uyuklamak" fiili de bunlardan biridir.

ımızğan- fiili hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamakla beraber, sözcüğün yapısının çözülmesine yardımcı olacak kayıtlar da yok değildir. Özellikle *Tarama Sözlüğü*'nde kaydedilen veriler, fiilin yapısal çözümüne yardımcı olmaktadır.

Bu makalede, *ımızğan*- fiilinin *ımız* "Uyuşukluğu anlatan yansıma kök" + *GA*- "İsimden fiil yapan ek" + *-n*- "Dönüştürme çatı eki" gelişimini gösterdiği ve Türkiye Türkçesindeki *mızımız* / *mızıkçı* gibi sözcüklerin *ımızğan*- fiili ile ilgili bağlantıları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: *ımızğan*-, uyuklamak, *mızımız*, *mızıkçı*.

THE VERB *İMİZĞAN*- "TO DOZE" IN OLD TURKIC AND ITS REPRESENTATIVES IN TURKEY TURKISH

Abstract

Turkish which is a language that comes to the forefront with the verbs that they have had since their earliest times and the use of these verbs. In Turkish, hundreds of verbs belonging to any concept domain can be used. However, some verbs are found in works written in the period of Turkish history, today, Turkey Turkish is not found in either Turkish or living space has become unrecognizable under the influence of many sound changes. The verb *ımızğan*- "to sleep, to doze" we will discuss in this article is one of them.

There is not much information about the verb *ımızğan*- "to sleep, to doze" in the sources, but there are also records to help solve the structure of the word. Particularly, the data stored in the *Tarama Sözlüğü* helps in the structural resolution of the verb.

In this article, the verb *ımızğan*- came from *ımız* "Reflection root describing drowsiness" + *GA*- "Inflected verb from noun" + *-n*- "Reflexivity"

* Arş. Gör. Dr.; Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, erciyes_yasar@hotmail.com

and some words like *mızımız/mızıkçı* are discussed in Turkey Turkish connection with the verb *ımozğan-*.

Keywords: ımozğan-, to doze, mızımız, mızıkçı.

1. *ımozğan-* "Uyuklamak" Fiilinin Tarihî Metinlerdeki Görünümü

Türkçe, fiil çeşitliliği bakımından oldukça zengin malzeme sunan bir dildir. Fiiller, dillerin temel yapı taşlarından olduğu için, bu sözcüklerin çoğu, ya küçük değişikliklerle ya da aynen günümüze kadar ulaşmıştır. Şüphesiz bu fiillerin hepsi aynı yolu takip etmemiştir. Türkçenin tarihî dönemlerinde kullanılıp bugün Türkiye Türkçesine ulaşmayan fiiller de vardır. Bunlardan biri de *ımozğan-* "uyumak, uyuklamak" fiilidir. *ımozğan-* fiilinin eski Türkçede çok yaygın bir kullanımı olmadığı görülür. Bu nedenle Türkçenin tarihî dönemlerinde yazılan metinlerde çok fazla kaydedilmemiştir. *ımozğan-* "uyumak, uyuklamak" fiilinin tespit edildiği eserler ve fiilin içerisinde geçtiği cümleler aşağıda sıralanmıştır.

ımozğan- "uyumak, uyuklamak" fiili ile ilk kez XII. asır Harezmi-Altınordu devri eseri kabul edilen ve çok dilli bir sözlük olan *Mukaddimetü'l-Edeb* (XII. asır)'de karşılaşırız. Eser, bir sözlük olduğundan *ımoz-* "uyumak" fiilinin açıklanmasında *ımozğan-* iki kez kullanılmıştır. Bunun dışında sözcükle ilgili cümle örneğine yer verilmemiştir: ***ımozğandı***, *ımozuttu*, *ımozudu* "Uyukladı, ımozuttu, ımozudu." (ME 58/2) (Yüce, 1993, s. 42); *başın tepretti ımozğandı*, ***ımozğandı*** *tağı başın tepretti* "1. Başını uykudan kaldırdı, 2. Uyukladı, 3. Uyukladı ve başını kımıldattı." (ME 101/2) (Yüce, 1993, s. 50).

ımozğan- fiili, yine Harezmi-Altınordu sahası eserlerinden biri olan, Kutb tarafından Farsçadan tercüme edilen *Hüsrev ü Şirin* (1341)'de bir kez tanıklanmıştır. *Hüsrev ü Şirin*'deki bu kullanım, fiilin bir edebî metin içerisinde bağlamının gösterildiği ilk örnek olması bakımından önemlidir:

Dimāğı hoş yıdığlar birle tolup

ımozğandı *melik hoş vakt bulup* (HŞ 3204) (Hacıeminoğlu, 2000, s. 367)

"Hükümdarın dimağı hoş kokular ile dolup, güzel vakit geçirip uyukladı."

ımozğan- "uyumak, uyuklamak" fiili, *Kitabü'l-Ef'âl* (1356)'de *ımozğan-* fiili açıklanırken kullanılmıştır: ***ımozğandı*** "Uyukladı" (KE 18a/8) *bu ımozğanğan er* "Bu uyuklayan erkek", *bu ımozğanğan tişi* "Bu uyuklayan kadın" (KE 18a/9) (Eminoğlu, 2011, s. 94), ***ımozğandı*** "Uyukladı" (KE 36a/4) (Eminoğlu, 2011, s. 100).

ımozğan- fiilinin bir metin içerisinde en çok *Nehcü'l-Ferâdis* (1360)'te kullanıldığını görürüz. NF'de bu fiil, altı cümlede tanıklanabilmektedir: *Tağı ımozğandı erdi* "ve

uyukladıydım." (NF 102/4-5) (Eckmann, 2004, s. 74); *bir ülüşinde 'ilm birle meşgûl bolur erdi taķı bir ülüşinde namâz birle meşgûl bolur erdi taķı bir ülüşinde **ımuźđanur** erdi* "(Gecenin) bir bölümünde ilim ile meşgul olurdu, bir bölümünde namaz ile meşgul olurdu ve bir bölümünde uyurdu." (NF 198/13) (Eckmann, 2004, s. 136); *taķı ol mescid içinde **ımuźđandım*** "ve o mescidin içinde uyukladım" (NF 270/16) (Eckmann, 2004, s. 187); *kađđu ĥasrat birle yana **ımuźđandım*** "Kaygı ve hasretle yine uyukladım." (NF 271/10) (Eckmann, 2004, s. 187); *bir kēce řā'at ve ibadet kıılır erken uyķu ġalebe kııldı erse **ımuźđandım*** "Bir gece taat ve ibadet ederken uyku galip gelince uyudum." (NF 320/8-9) (Eckmann, 2004, s. 222); *řā'am taķı tenāvīl kıılır men, ne erse taķı iēer men hem tūnnūñ ba'zısını taķı **ımuźđanur men*** "Yemek yerim, bir şeyler iēerim ve gecenin bazı dilimlerinde uyurum." (NF 369/11) (Eckmann, 2004, s. 256).

ımuźđan- "uyumak, uyuklamak" fiili sadece Dođu Türkçesiyle kaleme alınan eserlerde kullanılmamıştır. Tarihî Batı Türkçesinin en önemli metinlerinden biri kabul edilen *Sūheyl ü Nev-bahār* (1350)'da bu fiilin olumsuz çekimli bir örneđi tespit edilmiştir:

Tañ atınca sayar idi ılduzı

ımuźđanmamış *idi bir dem gözi* (SN 2868) (Dilçin, 1991, s. 389; Cin, 2012, s. 229).

"Sabah olduğunda, (o), yıldızları sayıyordu. Gözü bir an bile uykuya dalmamıştı."

ımuźđan- fiiliyle ilgili en önemli kaynaklardan biri Tanıklarısıyla *Tarama Sözlüğü*'dür. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinin taranmasıyla meydana getirilen *Tarama Sözlüğü*'nde *ımuźđan-* fiili ile ilgili otuz kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtların çođu sözlüklerden alınmıştır ve Arapça-Farsça sözcüklere Türkçe karşılıklar verilirken kullanılmıştır. *ımuźđan-* "uyumak, uyuklamak" fiilinin tarihsel gelişimini anlayabilme noktasında temel kaynağın *Tarama Sözlüğü*'nde tespit edilen örnekler olduğunu söyleyebiliriz. Bu kaynakta fiilin yüzyıllar geçtikçe nasıl kullanıldığını ve fiildeki ses değişimleri takip edilebilmektedir. XIV. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıla kadar *ımuźđan-* sözcüğünün nasıl kullanıldığı görülebilmektedir. *Tarama Sözlüğü*'nde geçen örnekler aşağıdaki gibidir.

a) *Sabah olunca şamu ol sebebden*

ımuźđanmadılar *ayş u tarepten* (Hurş. XIV. 17).

"Eğlence, yeme, iēme sebebinden sabah oluncaya kadar ĥıĥbiri uyumadı."

b) *Ol kişiyi yatmağa şomayalar gözleri bakarken azacuk **ımuźđanmađa** dağı şomayalar* (Yadigār IV. 13-1) "O kişiyi, yatmasına ve gözleri bakarken azıcık bile uyumasına dahi izin vermesinler."

c) *Bir kez **ımyzđanmak** bin yıl içinde rüsvâyılıktır* (Müneb. XIV-XV. 40-1) "Bir kez uyuklamak, bin yıl içinde rüsvalıktır."

d) *Otururken nâgâh **ımyzđandım*** (Cinan. XV. 135) "Otururken ansızın uyukladım."

e) *Es-sinetü (Ar.): Uyuklamak ve **ımyzđanmak*** (Terceman XV. 413) "Es-sinetü: Uyuklamak ve uyumak".

f) *Gunüden (Far.): **ımyzđanmak*** (Mift. XV. 33) "Gunüden: Uyuklamak".

g) *Namâzlağusı üzerinde secdeye vardı bir az **ımyzđandı*** (Tuh. Le. XV. 220) "Namazlağısı üzerinde secdeye vardı ve biraz uyukladı."

h) *Bir az ımyzđandı ol ođ sâ'at yine durdı* (Tez. Ün. XV. 14-1) "Biraz uyudu, o saatte yine kalktı (uyandı)."

i) *....Ammâ seccâde üzerinde kıbleye karşı oturanlara edemezler ancak đaflet virip **ımyzđandururlar*** (Saat. XV. 61) "...ama seccade üzerinde kıbleye karşı oturanlara edemezler ancak gaflete düşürüp uyuturlar."

i) *Bu fikrile **ımyzđandı** meger ol*

Safâ gönlünden açup göklere yol (İbrahim. XV. 42-1)

"Bu düşünceyle gönül rahatlığından göklere yol açıp uyudu."

j) *Cenâb-ı Hâk şeb u rüz uyumaz **ımyzđanmaz*** (Mevâhib. XVI. 477) "Cenab-ı Hak gece gündüz uyumaz, uyuklamaz."

k) *Zünüde (Far.): İt çenilemek ve **ımyzđanmak*** (Ni'meti. XVI. 24) "Zünüde: Köpek havlamak ve uyuklamak".

l) *Hâb-ı sebük (Far.): **ımyzđanmak*** (Ni'meti. XVI. 271) "Hâb-ı sebük: Uyuklamak".

m) *Günüde (Far.): **ımyzđanmış** ve uyumuş* (Deş. XVI. 340-2) "Günüde: Uyuklamış ve uyumuş".

n) *Fernâs (Far.): **ımyzđanmış**, ya'ni uykusu gelmiş, ağırlanmış kimesne* (Deş. XVI. 158-1) "Fernâs: Uyuklamış, yani uykusu gelmiş, üzerine ağırlık çökmüş kimse".

o) *Resül Aleyhi's-Salâtü vesselâm azacık **ımyzđandı**, andan mübârek başını kaldırdı dağı gülümsüdü* (Rahat. XVI. 505) "Resul Aleyhi's-Salâtü vesselâm azıcık uyukladı, ondan sonra başını kaldırdı ve gülümsedi."

ö) *En-nü'âs (Ar.): **ımyzđanmak** ki uykunun evveline dirler* (Ah. XVI. 1091) "En-nü'âs: Uyuklamak ki uykunun önceki hâline derler."

p) *Et-tehvim (Ar.): imızganmak ki nevm-i hafife dirler* (Ah. XVI. 229) "Et-tehvim: Uyuklamak ki hafif uykuya derler."

r) *Sine (Ar.), vesne (Ar.): mızganmak* (Naz. Le. XVII. 17-4) "Sine: Uyuklamak".

s) *Anıñ haqqıyçün ki anı uyhu ve imızganmak ahz itmez* (Nigā. Ter. XVII. 16-1) "Onun hakkı için onu uyku ve uyuklamak kabul etmez."

ş) *Hāb-ālūd (Far.): imızganmak ve uyhulu göz* (Cam. Far. XVII. 18) "Hāb-ālūd: Uyuklamak ve uykulu göz."

t) *Ağfā (Ar.): Nevm-i hafif ile nāim oldı ki Fāriside günūden ve Türkide imızganmak ta'bir olunur* (Aks. XVII-XVIII. 395) "Ağfā: Hafif uyku ile adlandırıldı ki Farsçada karşılığı günūden ve Türkçede *ımızganmak* (uyuklamak) denir."

u) *Es-sināt (Ar.): Muqaddime-i nevm olan imızganmak ve peneke didikleri* (Kdeb. XVIII. 258-1) "Es-sināt: Uykunun evvelki aşaması olan uyuklamak ve peneke dedikleri."

ü) *Uyudı: Nām, bihābid ü buraz, endek: Az oldı mızganma, günūden (Far.), sine (Ar.) vü gāfyē (Ar.), nü'ās (Ar.)* (Naz. Cev. XVIII-XIX. 61).

v) *Sine (Ar.): mızganmağa di* (Nuhbe. XVIII-XIX. 17) "Sine: Uyuklamaya denir."

y) *Pinegī (Far.): Nevm-i hafifle uyumağ ki uyuklamağ ta'bir iderler; pineklemek bundan me'huzdur, bundan bir derece ziyādesine imızganmak denir* (Bürh. XVIII-XIX. 170) "Pinegī: Hafif bir uykuyla uyumak ki buna uyuklamak derler, pineklemek bundan alınmıştır, bunun bir derece fazlasına ımızganmak denir."

z) *Es-sübāt (Ar.): Hafif uyku demek olur ki imızganma olacaktır* (Kam. XVIII-XIX, 1, 305) "Es-sübāt: Hafif uyku demek olur ki uyuklama olacaktır."

Yukarıdaki verilerin yanında Türkçe sözlük yazar yabancı araştırmacıların eserlerinden bazılarında *ımızgan-* fiili ile kayıtlar bulunmaktadır. Meninski'nin sözlüğünde *ımızganmak: Uyuklamak, semirgün olmak, āveniden, günūden (dormitare); açuğ göz ile uyumağ (corybantiare)* (Meninski, 1680 I, s. 419; Tulum, 2011, s. 930) kaydı düşülmüştür. Meninski'nin fiile verdiği anlam ve fiilin kullanılışı ile *Tarama Sözlüğü*'ndeki XVII. yüzyıl verileri neredeyse aynıdır. Yine Sir James W. Redhouse bu fiili iki anlamıyla sözlüğüne eklemiştir: **ımızganmak: To doze; to be half asleep. Imızganmek: 1. As ımızganmak 2. For a fire to become low and be almost out** (Redhouse, 2001, s. 307).

2. *ımyzğan-* "Uyuklamak" Fiiliyle İlgili Açıklamalar ve Görüşler

ımyzğan- "Uyumak, uyuklamak" fiilinin eski Türk yazıtlarında, Uygurca metinlerde ve Karahanlı Türkçesiyle yazılmış eserlerde tespit edilememesi sebebiyle, şu ana kadar konu hakkında çok fazla bilgi ve açıklama olmadığını görürüz.

Drevnetyurskiy Slovar (1969)'da bu fiil yer almamıştır.

Räsänen (1969-1971), bu fiille ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir.

Clauson (1972), sözlüğüne bu fiili dâhil etmemiştir. Kısacası eski Türkçenin kaynak sözlüklerinde bu fiile tesadüf edilmez.

Sevortyan'ın (1974) etimolojik sözlüğünde bilgi verilmemiştir.

Hamza Zülfikar, Türkçe Sözlük ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki *ımyzğanmak*: 1. *Uyuklamak, uyku ile uyanıklık arasında bir durumda bulunmak*. 2. *Uyuşmak* (Nğ., Nş.). 3. *Duraksamak, ağırdan almak* (Brd., Kandıra-Kc, ÇErkeş-Çr, Ks; İncesu-Kay; Ada). 4. (Çocuk) *mızmyzlanmak* (-Brd; Düzce; Karaisaltı-Ada)." sözcüklerini ele aldığı çalışmasında bu fiilin yansıma bir sözcük olduğunu düşünmüştür (Zülfikar, 1995, s. 520).

Marcel Erdal (1991), bu fiilden bahsetmemiştir.

Hasan Eren (1999)'in etimolojik sözlüğünde bu sözcüğe rastlanılmaz.

Yaşar Çağbayır, sözlüğünde, Türkiye Türkçesi ağızlarında bu fiilin varyantlarını eserine dâhil etmiş ve Zülfikar'ı kaynak göstererek fiilin *ımyz* kökünden türediğini belirtmiştir: *ımyz* (1): *Yans. Mıymıntılığı, mızmyz olmayı anlatan kök ımyzğanmak [ımyz-ga-mak] 1. Uyku ile uyanıklık arasında bulunmak, pinekleme [EAT] 2. İki durum karşısında kararsız olmak, tereddüt etmek. 3. (Ateş için) kararıp sönmek üzere olmak. 4. Uyuşmak. 5. (Çocuk) için mızmyzlanmak."* (Çağbayır, 2007 II, s. 2040).

Sevan Nişanyan (2010), fiili çalışmasına dâhil etmemiştir.

Tuncer Gülensoy (2011), sözlüğünde, bu fiilden bahsetmemiştir.

A. Tietze, sözcüğün Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan biçimlerinden yola çıkarak, *ımyzğan-/ımyzlan-* fiilini eserine dâhil etmiş ancak fiille ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır: *ımyzğan-/ımyzlan-* "Uyuklamak" TS 1946-49, Meninski 1680 I, 419, 613. Süheyl ü Nevbahar'daki örneği vermiş ancak etimolojisiyle ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır (Tietze, 2016, s. 538).

Doğrudan *ımyzğan-* fiiliyle ilgili olmasa da konunun aydınlanması bakımından önemli bir kaynak daha bulunmaktadır. Mehmet Kara (2003)'nın kaleme aldığı "Mızıkçı Kelimesinin

Köküni Üzerine" adlı makalede *mızık* sözcüğünün "su" kelimesinden kaynaklandığı belirtilip sözcüğün gelişimi *göçüşme yoluyla fonolojik başkalaşım* adı altında şu şekilde gösterilmiştir: *suvık > sıvık > civık > vicık > vızık > mızık* (Kara, 2003, s. 382-387). Araştırmacı aynı görüşü "Ayrı Düşmüş Kelimeler" (Kara, 2011, s. 108-110) başlıklı çalışmasında tekrarlamıştır. *ımozğan-* "filinin Türkiye Türkçesindeki kalıntılarından biri olarak düşündüğümüz *mızık+çı* sözcüğüne bir sonraki bölümde ayrıntısıyla değinilecektir.

Görüldüğü üzere *ımozğan-* "uyumak, uyuklamak" fiiliyle ilgili açıklamalar genel olarak oldukça sınırlı ve yüzeyseldir.

3. *ımozğan-* Fiilinin Etimolojisi

ımozğan- fiili, tarihî Türk yazı dillerinde "uyumak, uyuklamak" anlamlarında kullanılmıştır. Bugün, Türkiye Türkçesi yazı dilinde bu fiilin kullanıldığını çok fazla görmesek de Türkiye Türkçesi ağızlarında hem sözcüğün yapısını hem de anlam alanını aydınlatacak önemli bilgiler kaydedilmiştir.

Bizce, sözcüğün köküyle ilgili -dolaylı yoldan olsa da- ilk doğru tespit Hamza Zülfiyar tarafından yapılmıştır. Araştırmacı Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilen verilere göre *ımozganmak* fiilinin yansıma bir kökten türediğini göstermiştir (Zülfiyar, 1995, s. 519-520). Bununla birlikte fiilin tahliline dair ek bir bilgi paylaşmamıştır. Bize göre de sözcük Zülfiyar'ın da belirttiği üzere yansıma bir kök olan *ımoz* sözcüğüdür. **ımoz* sözcüğünün "Uyuşukluğu, tembelliği" ifade eden bir kök olduğu görüşünü Zülfiyar'ı kaynak göstererek Çağbayır da dile getirmiştir: *ımoz (I): Yans. Mıymıntılığ, mızımız olmayı anlatan kök ımozganmak [ımoz-ga-mak]* (Çağbayır, 2007 II, s. 2040). Yine, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki *ımoz yamır etmek* "Sözü anlaşılacak biçimde geveleyerek söylemek" (DS IV, s. 2476) deyimindeki *ımoz* sözcüğü ile *ımoz* kökü aynı sözcüğün Altay dillerindeki r-z denkliliği sonucunda varyantlaşmış hâlidir. Sözcüğün kökünü *ımoz* olarak düşündüğümüze göre bu sözcüğü fiil yapacak bir ek kullanılmış olması gerekir. Çünkü *ımozğan-* fiilindeki -n- dönüşlülük çatı ekidir. Tarihî metinlerde olmasa da Türkiye Türkçesi ağızlarında *ımozga-/ımozka-* "Hafif uykuya dalmak; uyanıklıkla uyku arası durumda bulunmak" fiili tespit edilmiştir. *ımoz* sözcüğünü fiil yapan ise eski Türkçede çok yaygın olmayan +GA- ekidir. Bu ek, eski Türkçe metinlerde *irinç+ke-* "Acımak, merhamet etmek", *keñ+ge-ş-* "Danışmak" *yarlığ+ka-* "Buyurmak, vaaz etmek" (Gabain, 2003, s. 49), *esir+ke-* (< *esiz* "Yazık") "Bir kayıp için üzülme" (Tekin, 2016, s. 85), *say+ga-* "Saymak, hesap etmek" (Eckmann, 1966, s. 68), *yalğan+ka-* "Yalanlamak, inkâr etmek" (Güner, 2008, s. 120); *şul+ga-* (< *çul* "paçavra, bez") "Sarmak, örtmek, dolamak", *ter+ge-* "Terletmek, damıtmak" ve *yövüt+ke-* "Yardım etmek" (Toprak, 2005, s. 59-60) gibi sözcüklerde kullanılmıştır.

Sonuç olarak *ımyzgan-* fiili, bizce, Şu Şekilde açıklanabilir: *ımyz* "Uyuşukluğu ve uyku hâlini anlatan yansıma kök" + +GA- "İsimden fiil yapan ek" + -n- "DönüŐülülük atı eki".

4. *ımyzgan-* Fiilinin Türkiye Türkçesindeki Kalıntıları

ımyzgan- "uyumak, uyuklamak" fiili aynı anlamla *Türkçe Sözlük*'te halk ağzı işaret edilerek kaydedilmiştir: *ımyzganma*: *ımyzganmak işi*; *ımyzganmak*: 1. *Uyku ile uyanıklık arası bir durumda bulunmak, uyuklamak*. 2. *KararıŐ söner gibi olmak* (*Türkçe Sözlük*, 2005, s. 912).

Türkçe Sözlük'te atıfta bulunulduğu gibi sözcük halk ağızlarında, varyantlarla birçok farklı bölgede yaŐamaktadır: *ımyzganmak* [*ımyrmak, ımyzgame, ımyzgamag, ımyzgamak, ımyzkamak, ımyzlanmak, ımyzganmak*]: 1. *Uyuklamak*. 2. *Uyuşmak*. 3. *Duraksamak, ağırdan almak*. (DS IV, s. 2476-2477).

ımyzgan- "uyumak, uyuklamak" fiilinin Türkiye Türkçesi yazı dilindeki en ilgi çekici kalıntıları ise *mıymız* "1. Her Őeyde kusur bulan, hiçbir Őeyden memnun olmayan. 2. evresindekileri rahatsız edecek kadar yavaş olan." (*Türkçe Sözlük*, 2005, s. 1391-1392) ve *mızıkçı* "eŐitli sebeplerle oyunbozan, yenilgiyi kabul etmeyen, kolayca darılan (kimse), ordubozan, oyunbozan" (*Türkçe Sözlük*, 2005, s. 1391) kelimeleridir. Öncelikle *mıymız* sözcüğü ele alacak olursak, bu kelimenin *ımyzgan-* fiili ile olan iliŐkisi çok açık bir Şekilde görünmektedir. Türkçede yarı ünlü olarak kabul edilen "ı" sesi bazı örneklere kelime baŐında kaybolmuŐtur: *ımytma* > *sımytma*, *ımyıcak* > *sımyıcak* (Eker, 2013, s. 227) gibi. Aynı durum *mıymız* sözcüğünde de vardır: *ımyz* > *mız* (Anlamı pekiŐtirmek için aynı kelime tekrarlanmıŐ olabilir) > *mıymız*. *ımyzgan-* fiili ile *mıymız* sözcüğü arasındaki anlam iliŐkisi Şu Őekildedir: *Uyumak, uyuklamak* > *Tembel, uyuşuk* > *Oyunu yavaŐlatan (uyuşuk davranan ve dolayısıyla oyunun kurallarına uymayan)* > *oyunbozan*.

Aynı kökten türediğini düşündüğümüz bir baŐka sözcük de yukarıda belirttiğimiz gibi *mızık / mızıkçı* kelimesidir. Mehmet Kara (2003)'nın kaleme aldığı "Mızıkçı Kelimesinin Kökeni Üzerine" adlı makalede *mızık* sözcüğünün gelişimi *göçüşme yoluyla fono-semantik başkalaşım* adı altında Şu Şekilde gösterilmiştir: *sıvık* > *sıvık* > *cıvık* > *vıcık* > *vızık* > *mızık* (Kara, 2003, s. 382-387). Araştırmacı aynı görüşü "Ayrı Düşmüş Kelimeler" (Kara, 2011, s. 108-110) başlıklı çalışmasında tekrarlamıştır. Bize göre *mızık* sözcüğü, *cıvık* ile değil *ımyzgan-* fiilimizin kökü olan *ımyz* verisiyle ilgilidir. Sözcük, kelime baŐındaki yarı ünlü "ı" sesini kaybetmiŐ ve *mıymız* kelimesinde olduğu gibi *mız* olmuŐtur. Kaldı ki bizim bu tahminimizin -çok az da olsa- bazı Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmış metinlerde gerçekleŐtięi görülr: *Ammā seccāde üzerinde kıbleye arŐı oturanlara edemezler ancak ęaflet virip mızğandırurlar* (Saat. XV. 61); *Sine (Ar.), vesne (Ar.): mızğanmak* (Naz. Le. XVII. 17-4); *Uyudu: Nām, bihābid ü buraz, endek:*

Az oldu *mızganma*, *günüden* (Far.), *sine* (Ar.) vü *gafye* (Ar.), *nü'ās* (Ar.) (Naz. Cev. XVIII-XIX. 61); *Sine* (Ar.): *mızganmağa di* (Nuhbe. XVIII-XIX. 17) gibi. Bu noktadan sonra karşımıza iki ihtimal çıkmaktadır: "1. *mız* sözü isimden isim yapan bir *+(I)k* eki almıştır." ya da "2. *mız* sözü isimden fiil yapan *+I-* eki üzerine fiilden isim yapan *-k* sesiyle türemiştir." Elimizdeki deliller ikinci ihtimalin doğruluğu üzerine şüphe bırakmıyor. Çünkü bugün hem Türkiye Türkçesi yazı dilinde hem Türkiye Türkçesi ağızlarında *mızımak* "Mızıkçılık etmek" (*Türkçe Sözlük*, 2005, s. 1391), *mızımak* "Oyunbozanlık etmek" (DS IV, s. 3196) fiili kullanılmaktadır. Dolayısıyla sözcük *mız* "Uyuşukluğu anlatan yansıma kök" + *I-* "İsimden fiil yapan ek" + *-k* "Fiilden isim yapan ek" biçiminde oluşmuştur.

ımozğan- fiilinin Türkiye Türkçesindeki kalıntılarını ikiye ayırıp listeleyebiliriz: 1. Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kalıntılar (*Türkçe Sözlük* (TS) kaynaklığında), 2. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kalıntılar (*Derleme Sözlüğü* (DS) kaynaklığında).

ımozğan- fiilinin, Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kalıntıları aşağıdaki gibidir:

mızıkçı "Çeşitli sebeplerle oyun bozan, yenilgiyi kabul etmeyen, kolayca darılan (kimse), ordubozan, oyunbozan" (TS, 2005, s. 1391).

mızıkçılık "Mızıkçı olma durumu, ordubozanlık, oyunbozanlık" (*Türkçe Sözlük*, 2005, s. 1391).

mızıklanma "Mızıklanmak işi" (TS, 2005, s. 1391).

mızıklanmak "Çeşitli sebeplerle oyun bozmak, yenilgiyi kabul etmemek" (TS, 2005, s. 1391).

mızıldanma "Mızıldama, şikayetçi bir sesle konuşma, sızıldanma" (TS, 2005, s. 1391).

mızıldanmak "Şikayetçi bir sesle konuşmak, sızıldanmak" (TS, 2005, s. 1391).

mızıma "Mızımak işi veya durumu" (TS, 2005, s. 1391).

mızımak "Mızıkçılık etmek" (TS, 2005, s. 1391).

mızımızca "1. Mızımıza yakışan, mızımız gibi. 2. Mızımıza yakışır biçimde" (TS, 2005, 1392).

mızımızlanma "Mızımızlanmak işi" (TS, 2005, s. 1392).

mızımızlanmak "Mızımızca davranışlarda bulunmak, mızımızlık etmek" (TS, 2005, s. 1392).

mızımızlaşma "Mızımızlaşmak işi" (TS, 2005, s. 1392).

mızızlaşmak "Mızız duruma gelmek" (TS, 2005, s. 1392).

mızızlık "Mızız olma durumu veya mızızca davranış" (TS, 2005, s. 1392).

ımızgan- fiilinin, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kalıntıları aşağıdaki gibidir:

ımızkamak "Uyku ile uyanıklık arasında bulunma durumu" (DS IV, s. 2476).

ımızlanmak "Uyuklamak" (DS IV, s. 2476).

ımızanmak "Mırıldamak" (DS IV, s. 2477).

ımızganmak "Uyuklamak" (DS IV, s. 2477).

ımızık "1. Miskin; mızız; beceriksiz. 2. Arsız; sümük. 3. Sıkılgan; sessiz; utangaç. 4. Sinsi; içten pazarlıklı. 5. Cimri. (DS IV, s. 2477).

mızgamak "Uyuklamak; kestirmek; içi geçmek" (DS IV, s. 3195).

mızganmak "1. Uyuklamak; uykuya dalmak; kestirmek; içi geçmek 2. Nazlanmak" (DS IV, s. 3195).

mızgı "Huysuz" (DS IV, s. 3195).

mızgımak "Uyuklamak" (DS IV, s. 3195).

mızgır "Uyuşuk" (DS IV, s. 3195).

mızıgamak "Uyuklamak, kestirmek, içi geçmek" (DS IV, s. 3195).

mızık "Sözünde durmayan, cayan" (DS IV, s. 3196).

mızıklamak "İçi geçmek, kestirmek; uyuklamak" (DS IV, s. 3196).

mızıklı "Mızız; uyuşuk" (DS IV, s. 3196).

mızıkamak "Mızıkçılık etmek" (DS IV, s. 3196).

mızıllamak "Mırıldanmak" (DS IV, s. 3196).

mızırdamak "1. Homurdanmak. 2. Çok yavaş şarkı veya türkü söylemek" (DS IV, s. 3196).

mızırғанmak "(Çocuk için) mızızlanmak; bir şeyi sürekli olarak istemek, çok söylenmek" (DS IV, s. 3197).

mızırık "Yavaş yavaş iş yapan, uyuşuk" (DS IV, s. 3197).

mızırtı etmek "Mızızlanmak" (DS IV, s. 3197).

mızkamak "Uyuklamak, kestirmek" (DS IV, s. 3197).

mızkanmak "Uyuklamak, kestirmek" (DS IV, s. 3197).

mızmik "Çabuk kızan, sinirlenen" (DS IV, s. 3197).

mızmırık "Tembel" (DS IV, s. 3197).

Sonuç

Tarihî Türkçede ilk olarak *Mukaddimetü'l-Edeb*'de karşımıza çıkan *ımozğan-* "Uyumak; uyuklamak" fiili, özellikle XIV. asırda Harezmi-Altınordu, Kıpçak ve Oğuz yazı dillerinde biraz daha yaygınlaşmıştır. *Tarama Sözlüğü*'ndeki kayıtlara baktığımızda bu fiilin Batı Türkçesinde diğer yazı dillerine nazaran daha çok kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, *ımozğan-* fiili hiçbir dönemde çok yaygın ve sıklıkla tercih edilen bir fiil olmamıştır. Sözcüğün eski Türk yazıtları, Uygur ve Karahanlı devirlerinde kullanılmaması da aynı bilgiyi işaret etmektedir. *ımozğan-* fiilinin kaydedildiği eserlere bakıldığında, bu kelimenin sözlüklerde tespit edilmiş olması da genellikle Arapça ve Farsça bazı kelimelerin tercümesinde kullanıldığını göstermektedir. Kısacası bu fiil, edebî metinlerde kendisine çok fazla yer bulamamıştır.

ımozğan- fiilinin etimolojisi ile ilgili, kaynaklarda, çok fazla bilgi bulunamamıştır. Ancak hem *Tarama Sözlüğü*'ndeki veriler hem de Türkiye Türkçesi ağızlarında kaydedilen maddeler sayesinde sözcüğün *ımoz* "Uyuşukluğu ya da uyku halini anlatan yansıma kök" + *+GA-* "İsimden fiil yapan ek" + *-n-* "Dönüştürme çatı eki" yapısında geliştiği sonucuna ulaşılmıştır.

ımozğan- fiilini çekici kılan noktalardan biri de bugün hem Türkiye Türkçesi yazı dilinde hem de Türkiye Türkçesi ağızlarında çeşitli biçimlerde yaşamasıdır. Bu fiilin kalıntıları olarak gösterdiğimiz *mızmız* ve *mızıkçı* sözleri en güzel örneklerdir. Bu düşüncemiz doğrultusunda, Türkçede yarı ünlü kabul edilen "ı" sesinin, *sıtma* (< *ısıtma*) ve *sıcak* (< *ısıcak*) kelimelerinde olduğu gibi ön seste ünlüsünü kaybederek *mızmız* ve *mızıkçı* biçimlerinin ortaya çıktığı görülmüştür.

Son olarak; *ımozğan-* fiili, Türkiye Türkçesi yazı dilinde 14 sözcükte; Türkiye Türkçesi ağızlarında ise 24 kelimedede bağlantılı olduğunu düşündüğümüz çeşitli şekillerde tespit edilmiş ve listelenmiştir.

Kısaltmalar

DS: *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*

HŞ: *Hüsrev ü Şirin*

KE: *Kitābü'l-Ef'āl*

ME: *Mukaddimetü'l-Edeb*

NF: *Nehcü'l-Ferādis*

SN: *Süheyl ü Nev-bahār*

TS: *Türkçe Sözlük*

Kaynaklar

- Cin, A. (2012). *Süheyl ü Nev-bahār (Kenzü'l-Bedayi)*, inceleme-metin-dizin. Konya: Eğitim Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Çağbayır, Y. (2007). *Orhun Yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı-Ötüken Türkçe sözlük 1-5*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dilçin, C. (1991). *Süheyl ü Nev-bahār, inceleme-metin-sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (1966). *Chagatay manual*. Bloomington: Indiana University Publications Uralic and Altaic Series.
- Eckmann, J. (2004). *Nehcü'l-Ferādis-uştmahtarının açık yolu*. Yay. Semih Tezcan-Hamza Zülfikar. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eker, S. (2013). *Çağdaş Türk dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eminoğlu, E. (2011). *Kitabü'l-Efal-Kıpçakça satır arası sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation: a functional approach to the lexicon I-II*. Otto Harrassowitz-Wiesbaden.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, A. (2003). *Eski Türkçenin grameri*. çev. Mehmet Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, G. (2008). *Karahanlı Türkçesinde fiil*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve dil hususiyetleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kara, M. (2003). 'Mızıkçı' kelimesinin kökeni üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 381-389.

- Kara, M. (2011). *Ayrı Düşmüş Kelimeler*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Meninski (1680). *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae I*.
- Nadelyaev, V. M, Nasılov, D. M., Tenişev, E. R, Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurskiy Slovar'*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- Räsänen, M. (1971). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen II wortregister*. Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen I*. Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII.
- Redhouse, J. W. (2001). *Turkish and English lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sevortyan, E. V. (1974). *Etimolojiçeskiy slovar Tyurkskih yazıkov*. Red.: G. F. Blagova, Moskva: Rossiyskaya Akademiya Nauk.
- Tanıklarıyla tarama sözlüğü* (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A.(2016). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati*. Üçüncü Cilt F-J. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Toprak, F. (2005). *Harezmi Türkçesinde fil*. Ankara.
- Tulum, M. (2011). *XVII. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe sözlük* (2007). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü I-VI* (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb-Harezmi Türkçesi ile tercümelî Şuşter nüshası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zülfikar, H. (1995). *Türkçede ses yansımaları kelimeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Extended Abstract

In Turkish, hundreds of verbs belonging to any concept domain can be used. However, some verbs are found in works written in the period of Turkish history, today, Turkey Turkish is not found in either Turkish or living space has become unrecognizable under the influence of many sound changes. The verb *ımyzğan*- "to sleep, to doze" we will discuss in this article is one of them.

There is not much information about the verb *ımyzğan*- "to sleep, to doze" in the sources, but there are also records to help solve the structure of the word. Particularly, the data stored in the *Tarama Sözlüğü* helps in the structural resolution of the verb.

The verb *ımyzğan*- "to sleep, to doze", first encountered in Mukaddimetü'l-Edeb in historical Turkish, Khwarezm-Altınordu, Kipchak and Oguz Turkish became more common in the language of writing in the XIV. century. When we looked at the records in the *Tarama Sözlüğü*, it would not be wrong to say that this verb was used more frequently in Western Turkic languages than in other Turkic languages. However, at this point, the verb *ımyzğan*- has never been a very common and often preferred verb. The fact that the word is not used in the old Turkic inscriptions, Uighur and Karahanid Turkish periods, it indicates the same information. When we look at the works in which this verb is recorded, the fact that the word is detected in dictionaries also indicates that it is often used in the translation of some Arabic and Persian words. In short, this verb has not found much itself in literary texts.

The first correct finding of the word about the root - even though it is an indirect way - was made by Hamza Zülfikar. Researcher, according to Turkey Turkish dialects, found that the verb *ımyzğanmak* has a reflection root. However, he did not share any additional information on the analysis of the verb. We have the same opinion as him about the root *ımyz*. This is a root which meaning "laziness, numbness": *ımyz (I): Yans. Myymıntılığı, mızmyz olmayı anlatan kök ımyzğanmak [ımyz-ga-mak]*. Again, the idiom *ımyr yamır etmek* "Sözü anlaşılmayacak biçimde geveleyerek söylemek" which recorded in the *Derleme Sözlüğü* is related to it. This phrase should be a variant of the r-z equation in the Altaic languages.

In this article, the verb *ımyzğan*- came from *ımyz* "Reflection root describing drowsiness" + *GA*- "Inflected verb from noun" + *-n-* "Reflexivity" and some words like *mızmyz/mızıkçı* are discussed in Turkey Turkish connection with the verb *ımyzğan*-.

Another word that we think is derived from the same root is the word of *mızmyz* "Grouchy" and *mızıkçı* "spoilsport" as mentioned above. According to M. Kara, the word *mızık* came from Old Turkic *suvık* "juicy" *suvık* > *sıvık* > *cıvık* > *vıcık* > *vızık* > *mızık* (Kara 2003: 382-387). In our opinion, the word *mızık* is not about Old Turkic *suvık* "juicy", it is about the root *ımyz* "Reflection root describing drowsiness". The word has lost its half-vowel "ı" vocal at the beginning of the word. Because sometimes the vowel disappears in Turkey Turkish, like as, *sıtma* (< *ısıtma*) "Malaria" ve *sıcak* (< *ısıcak*) "hot", *mız* (< *ımyz*) "Reflection root describing drowsiness". It is also seen that our prediction is realized in some Old Anatolian and Ottoman Turkish texts: *Ammā seccāde üzerinde kıbleye karşı oturanlara edemezler ancak gaflet virip mızğandırurlar* (Saat. XV. 61); *Sine (Ar.), vesne (Ar.): mızğanmak* (Naz. Le. XVII. 17-4); *Uyudu: Nām, bihābid ü buraz, endek: Az oldu mızğanma, günūden (Far.), sine (Ar.) vü gafye (Ar.), nü'ās (Ar.)* (Naz. Cev. XVIII-XIX. 61); *Sine (Ar.): mızğanmağa di* (Nuhbe. XVIII-XIX. 17). After this point, there are two possibilities: "1. The word *mız* has taken deverbal nominals suffix *+(I)k*." or "2. The word *mız* has taken *+I-* "Intransitive denominals suffix and taken deverbal nominals suffix *-k*. The evidence in our hand leaves no doubt as to the correctness of the second possibility. Because, today, both Turkey Turkish and its dialects, use the verb *mızmak* "to squeal; to disgust".

One of the points that makes the verb *ımyzğan*- is also attractive to live in Turkey Turkish and its dialects in various forms today. The words *mızmyz* and *mızıkçı* which we show, are the best examples.

Finally; the verb *ımyzğan*- in Turkey Turkish literary language has 14 words; it has been detected in a variety of ways in which we think is linked to the 24 words in Turkey Turkish dialects and they are listed.